

Тема. Філософська концепція Й.Г. Фіхте.

Йоган Готліб Фіхте народився 19 травня 1762 р. у селянській сім'ї. Вивчав богослов'я, філологію і філософію в Йені і Лейпцігу. У 1794-1799 рр. вів активну професорську діяльність на кафедрі філософії в Йенському університеті. За друковану пропаганду атеїзму був вимушений залишити університет. Переїхав до Берліну. У 1810 р. професор і ректор Берлінського університету. Після поразки Німеччини у війні з Наполеоном прочитав у Берліні публічний цикл „Звернень до німецької нації”, у яких закликав свій народ до морального відродження, об'єднання, до проведення реформи виховання. Під час нової війни з Наполеоном вступив у лави добровольців. Помер 29 січня 1814 р. від тифу. „Науковчення” — комплекс творів, які включають в себе праці: „Про поняття науковчення”, „Основи загального науковчення”, „Нарис особливостей науковчення стосовно теоретичної здатності”, „Про гідність людини”, „Перший вступ у науковчення”, „Другий вступ у науковчення” — головна філософська праця Фіхте. Виділяються два періоди у філософському розвитку Фіхте. В перший період (до 1800 р.) він створив свою систему, виходячи з поняття абсолютного „Я”, у другий (після 1800 р.) — абсолютного буття, тотожного Богу, переходячи, таким чином, від ідеалізму суб'єктивного до об'єктивного. Услід за Кантом, Фіхте вважав, що філософія має бути фундаментом усіх наук — „вченням про науку”, тому що наука систематична, вона повинна виходити із єдиного самодостовірного основоположення. У зв'язку з цим висновком він, як і Кант, протиставляв свою філософію як критичну попереднім системам як догматичним: якщо догматизм, за Фіхте, виходить із речі, субстанції, то критицизм виходить із самосвідомості, із „Я” і виводить із нього світ з усіма його визначеннями. Такий початковий суб'єктивно-ідеалістичний принцип Фіхте. Переконавання, що практично діяльне ставлення до предмета передуює теоретично споглядальному ставленню до нього лежить в основі філософії Фіхте. Свідомість у Фіхте не дана, а їй задана, породжує сама себе. Згідно з Фіхте, індивід за природою є дещо непостійне, його чуттєві нахили, спонукання,

настрій завжди змінюються і залежать від чогось іншого. Від цих зовнішніх визначень він звільняється в акті самосвідомості. Самосвідомість — найбільш достовірне у свідомості індивіда. „Я” є „Я”. Акт самосвідомості є дія і одночасно продукт цієї дії, тобто збіг протилежностей — суб'єкта і об'єкта, тому що у цьому акті „Я” само себе породжує, саме себе уявляє. Актом самосвідомості індивід народжує свій дух, свою свободу. Самовизначення, отже, постає і як вимога, і як завдання, до рішення якого суб'єкта судилося прагнути вічно. Очевидна суперечність: самосвідомість, що виступає як початок системи, є у той же час метою „Я”, яка нескінченно відсовується. Фіхте прийняв цю суперечність за відправний початок своєї системи, а його послідовне розгортання — за побудову системи за допомогою діалектичного методу. Система Фіхте набула структури кола: початок вже містить у собі кінець; рух до завершення є у той же час поверненням до витoku. Кантівський принцип автономії волі, згідно з яким практичний розум сам дає собі закон, перетворився у Фіхте в універсальне начало усієї системи. Завдяки цьому Фіхте переборює дуалізм кантівського вчення. Пізнання постало у нього лише підпорядкованим моментом єдиної практичноморальної дії. Усіляка реальність, згідно з Фіхте, є продукт діяльності „Я”, і завдання науковця — показати, як і чому діяльність з необхідністю набуває предметної форми. Фіхте відкинув незалежне від свідомості існування „речей у собі”. В результаті він змушений був ввести у свою філософію по суті дві різні самосвідомості, два різних „Я”: одне — тотожне індивідуальній свідомості, друге — не тотожне їй. Фіхте це друге називав „Абсолютним Я”. Він уявляв його деякою абсолютною реальністю, ніколи повністю недоступною свідомості індивіда, але із якої шляхом її саморозвитку (саморозкриття) породжується весь універсум, і яка тому і є божественне „Абсолютне Я”. Це нескінченна діяльність, що стає надбанням індивідуальної свідомості тільки в той момент, коли вона наштовхується на деякі перепони — „не Я”, долає її межі і знову наштовхується на нові перепони тощо. Ця пульсація діяльності й її усвідомлення складають природу „Я”. Воно, таким чином, не нескінченне і не

скінченне, а є єдність протилежностей скінченного і нескінченного, людського і божественного, індивідуального і абсолютного „Я”. Розгортання цієї суперечності складає, згідно з Фіхте, зміст усього світового процесу. На думку Фіхте, індивідуальне і абсолютне „Я”, то збігаються і ототожнюються, то розпадаються і розрізняються: чергування збігів-розпадань — ядро діалектики Фіхте. Разом із самосвідомістю „Я” припускається і її протилежність — „не Я”. Існування цих протилежностей в одному „Я” можливе, згідно з Фіхте, тільки шляхом обмеження ними одна одної, тобто часткового взаємознищення. Але це взаємознищення означає, що „Я” і „не Я” подільні, тому що тільки подільне має частини. Увесь діалектичний процес має мету — досягнення такого моменту, коли суперечність була б розв'язана і протилежності - індивідуальне і абсолютне „Я” — збіглися. Однак повне досягнення цього ідеалу неможливе, тому що діяльність абсолютна: вся людська історія є лише нескінченне наближення до нього. Сутність і призначення держави Фіхте вбачав у вихованні громадян у дусі свободи. Ніщо не повинно обмежувати невідчужувані права людини. Людина, у свою чергу, має добровільно слідувати вимогам закону. Свобода, згідно з Фіхте, є виконанням людиною своїх громадянських моральних обов'язків. Вона є відлунням необхідності й розгортається „як свобода” через пізнання та усвідомлення останньої. Є різні рівні свободи, підкреслював Фіхте. Всі вони залежать від рівня розвитку суспільства. На першому рівні свобода виявляє себе естетично, тобто як мистецтво. Далі — як світова ідея, як джерело героїзму та правового порядку. Згодом свобода постає у вигляді наукової ідеї, спрямованої на реконструкцію мислення Всесвіту, та у вигляді релігії, що підпорядковує індивідуальне буття абсолютному божеству. Художник, герой, вчений та святий послідовно виявляються суб'єктами та носіями дедалі вищого рівня 18 свободи. Дійсна ж (абсолютна) свобода належить не їм, а світові „чистого розуму”. Ідея свободи, обґрунтована Фіхте, не замикається, як здавалося б мало бути, на індивідуальному „Я”, а узагальнюється філософом до визнання свободи всіх суб'єктів історичної драми. Останнє

потребує обмеження свободи заради власної та суспільної злагоди. На цьому ґрунті, згідно з Й. Фіхте, виникає право, формується механізм правової регуляції суспільних відносин. Філософ відокремлював право від моралі. Якщо моральні норми, підкреслював він, є обов'язковими для всіх, то норми правові визначаються лише тими суб'єктами, між якими існує відповідна домовленість. Фіхте обґрунтовує соціальну та громадянсько-стабілізуючу роль приватної власності. Соціальна згода можлива лише за умови, що кожен індивід є власником. Держава — це організація власників. Закон, що регулює відносини власності, є головним. Саме він визначає правовий статус громадянина, спрямовує його діяльність, встановлює межі розумної та доцільної поведінки. Фіхте заперечував теорію поділу влади й водночас обґрунтовував необхідність введення у систему владних структур інституції „ефорів” — контрольної інстанції, яка стежить за практикою дотримання права всіма державними службами. Порушення закону карається „інтердиктом” — заборонаю, за якою слідує видалення винуватця-чиновника із системи владних відносин, переведення його в статус приватної особи. Фіхте був прихильником соціально організованого суспільства, концепції міцної та повноважної держави, яка об'єднує громадян загальною ідеєю, законами, певними обов'язками та свободами, забезпечує порядок, контролює усталений спосіб життя. У проекті „Закритої торговельної (німецької) держави” філософ скрупульозно описує норми життєдіяльності громадян у найрізноманітніших сферах суспільного та індивідуального буття, обґрунтовує оцінки, за якими ті чи інші життєві вияви мають бути визначені як громадянські або, навпаки, антигромадянські. „Закрита” у Фіхте означає ніщо інше, як ізольована від інших держав світу, економічно самодостатня й 19 така, що сама забезпечує себе, держава; „німецька” — ґрунтована на певному етнонаціональному просторі; „торговельна” — така держава, підвалиною буття якої є приватновласницькі відносини громадян. Громадяни в державі поділяються на три відносно самостійні верстви: добувачі матеріалу; майстри-художники, що його обробляють; купці, зусиллями яких

здійснюється обмін продуктами. При цьому придатність людини до тієї чи іншої сфери діяльності, згідно з Фіхте, визначає держава. Вона ж контролює споживання, встановлює ціни, володіє монопольним правом на зовнішні торговельні зв'язки, регламентує громадський порядок, виховує людей згідно із задалегідь визначеними громадянськими нормами. Така держава, вважав філософ, перетворюється на „державу розуму”. Дійсним у ній є те, що відповідає розумові, праву, законодавству. З розвитком розуму, самовідданості громадян „торговельна держава” переростає на „моральне об'єднання” людей. Зовнішні чинники регуляції суспільного життя відмирають, тобто поступаються місцем моральним регулятивам, які дедалі активніше нагадують про себе з піднесенням морального духу людини.